

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE İLK ÖĞRETİMİMİZ**A. Zeki MEMİOĞLU*****ÖZET**

Osmanlı İmparatorluğu'nda çağdaş gelişmelere uymak ihtiyacı duyularak yenilik hareketlerine başlandı. Bu hareketler arasında eğitim öğretim kuruluşlarının da önemli bir yeri vardır. Bilindiği gibi Tanzimat'a kadar bu kuruluşların görevleri ve yürütme organları daha ziyade dinî nitelikte idi. Ardından müspet bilimlerin gelişmesi sonucu, çağdaş örneklerine göre, eğitim öğretim kurumlarının yenilenmesi ihtiyacı doğdu. İlköğretimde de, dinî öğretim mihrine bağlı geleneksel bir öğretim dışında gelişmeler ve yenilikler oldu. İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinde eğitimi yenilemek ve ıslâh etmek düşünceleri ortaya atılıp, bir kısmının uygulanmasına çalışıldı. Ancak bunların iyice anlaşılması, benimsenmesi, özellikle gerçekleştirilebilmesi daima ayrı faktörlere ve şartlara bağlı kaldı; bunların bir çoğu elle tutulur hâle gelemedi. Bütün bunlara rağmen ülkemizde bugün eğitim öğretim yönünde, faydalı olduğuna kanaat getirilen yenilikler ve çalışmalar üzerinde imkânlar ölçüsünde durulmaktadır.

1- Sıbyan Mektepleri ve Rüştîyeler:

Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet denetiminde ve gözetiminde bir eğitim anlayışının güç kazandığı dönemlerde bile, varlıklarını sürdüren halk mektepleri vardı. Mektepler, bugünkü anlamda genel bir öğretim yapmaktan ziyade, dinî öğretim eksenine bağlı geleneksel bir öğretim sürdürüyordu. Bunlar XVIII. yüzyıla kadar ülkemizin başlıca eğitim kurumlarından biri olan Sıbyan mektepleri idi.

“Vakfiyelerle ve özel gelirlerle yönetilen Sıbyan (mahalle) mektepleri, belli bir teşkilât ve ortak bir eğitim-öğretim sistemine sahip değildi. Bu kurumlar kadıların gözetim ve denetimi altında bulunuyordu. Gerçekte ise kadınlık ancak hocalardan şikâyet edildiği takdirde okul işlerine karışılırdı.”¹

* Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Reşat Özalp-Aydoğan Atıf, *Türk Millî Eğitimi Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı*, İst., 1977, s.3; Naci Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Ank., 1930, s. 27.

Sıbyan mekteplerinin kuruluşlarındaki maksat gibi hedefleri de dinî idi. İslâm dini kadın-erkek herkesi ilim tahsiline mecbur tutuyordu. Ana baba çocuklarının aklı ermeye başlayınca onları okutmakla görevli idiler. Ayetlerle hadislerle, teyit olunan bu mükellefiyet dolayısıyla hemen hemen her camii yanında bir mektep açılmıştı. Sevaba nail olmak için birçok hayır sahipleri de mektepler açmışlar, bu mekteplerin devamını temin için birçok vakıflar kurmuşlardı.² Genellikle devlet ileri gelenleri ve padişahlar tarafından külliyelerin içerisinde, câmilerin bitişiğinde veya müstakil bir yapı halinde kurulan sıbyan mektepleri mekân açısından fazla bir külfet getirmediğinden her köyde, her mahallede ve her semtte açılmıştı. Ayrıca bu mektepler, vakfiyelerinde belirttiği üzere, kız ve erkekler için farklı ve ya aynı binalarda olabirdi. Cami ve mescitlerin bitişiğindeki bu mektepler genellikle bir odadan ibaretti.

Vakıf sistemiyle kurulan ve yürütülen mekteplerin her birinin çalışma prensipleri vardı. Bu prensipler vakfiyelerinde de mevcuttu.

Şer-i şerif, 7 yaşına basan çocuklara dinî vazifeleri ve muaşeret adabının öğretilmesini mecbur tutmuştu. Bu mecburiyet içerisinde yazı, kıraat ve hesabın öğretilmesi de vardı. Buna rağmen çocukların daha dört yaşında mahalle mekteplerine başladığı da olurdu. Hatta bu Anadolu'da âdet halini almıştı.³ Genellikle beş yaşına ulaşmış çocuklar "âmin alayı" ve "bed'i besmele" adı verilen canlı ve hareketli bir törenle bu mekteplerde derse başlardı. Bilindiği kadarıyla okula kayıt - kabul gibi herhangi bir işlem sözkonusu değildi. Müslüman olan her aile bu mekteplere çocuğunu gönderebiliyordu. Öğretmenler medrese eğitimi görmüş veya okuma - yazma bilen imam, müezzin, kayyum gibi kişiler arasından seçilirdi.⁴ Öğrencileri fazla olan mekteplerde büyük hocanın yetiştirdiği talebelerinden seçilmiş kalfaları (Halife) vardı. Bu kalfalar hocaya yardım eder; çocuklarla meşgul olurlardı. Karma veya kız mekteplerinde ise belirli yaşa ulaşmış tecrübeli hafız olan kadın hocalar ders verirdi.

² Vedad Günyol, Mektep, *İslâm Ansiklopedisi*, C.VII, İst., 1993, s. 656.

³ Günyol, Age., s. 657.

⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, Ank., 1976, s. 171; ATUF, Age., s. 28; Onyedinci asır ortalarında yaşayarak hocalık yapmış ve başından geçen hazin bir aşk macerasını mevzu ile "Nevha-tül-uşşak" adlı bir manzume yazmış olan Mehmed Efendi eserinde sıbyan mekteplerini şu beyitle anlatmıştır:

Dolardı mektebin içi sıbyan
İderdim onlara tâlim-i Kur'an
Olup beş vakit mihraba mülâzım
Bu manâları ancak bana lâzım
Değildim halkın ag u karşısında
Oturmazdım avamın arasında.

Bu beyitte dikkate değer bir cihet te sıbyan mektebi muallimlerinin, hocalığın şeref ve haysiyetine uymayan yerlere gitmek şöyle dursun, avam arasına girip oturmaları bile hoş görülmezdi. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Tertimleri Sözlüğü*, C.III, İst. 1993, s. 202.

Mekteplerde resmen belirlenmiş bir eğitim programı yoktu. Ancak dersler hakkında vakfiyelerdeki şartlardan ve zaman zaman çıkartılmış hükümlerden hareketle bazı bilgiler vermek mümkündür. Bu mekteplerin genel amacı bu çocuğa okuma yazma öğretmek, İslâm dininin kaidelerini ve Kur'anikerim'i belletmektir. Bundan dolayı mekteplerde elifba, Kur'anikerim talimi, bazı surelerin ezberletilmesi, temel ilmiyal bilgileri, tecvit, yazı yazma ve kara cümle denilen dört temel aritmetik işlem öğrencilere öğretilmeye çalışılırdı. Bunların yanında Subha-i Sıbyanlar ve Tuhfe-i Vehbî gibi XVIII. yüzyıl için klâsikleşmiş bazı manzum eserler okutulurdu. Eğitim vasıtası olarak da dayak ve falâka kullanılırdı.⁵ Eğitim dilinin Türkçe olduğu kabul edilir, mekteplerden mezuniyet yaşının belirtilmemiş olmasına rağmen, mezun olabilmek için en az bir defa Kur'anikerim'i hatmetmek mecburiyeti vardı.

Kadınların denetimi ve gözetimi altındaki mekteplerin yönetimi ile müftüler ve şeyhülislâmlar meşgul olurdu. Arasına bazı fermanlarla şeyhülislâmlara bu vazifelerine dikkat etmeleri hatırlatılırdı.⁶

Tanzimat'a gelinceye kadar sıbyan mekteplerinin durumunu ıslâh etmek için hiçbir şey yapılamamıştı. Tanzimat döneminde eğitim sisteminin ulema idaresine bırakılmaması için ilk ve orta öğretime nezaret etmek üzere 1847'de "Mekâtib-i Umumiye Nezareti"⁷ kuruldu. 1847 tarihinde "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" tarafından kaleme alınan bir lâyhada yenilik teşkil eden esaslara yer verildi. Bunlar, öğretim süresinin dört yıl olması, öğretimde kolaylık sağlamak üzere öğrencilerin, Mekke ve Medine'de olduğu gibi taş tahta kullanmaları, öğrencilerin yanlarında, yazıya alışmak için, divit ile okula gelmeleri, Türkçe kıraata yazı ile başlanacağı gibi hususlardı.⁸

II. Sultan Mahmud a gelinceye kadar, sıbyan mektepleriyle medrese veya aynı mekteplerle medresenin dışında kurulmuş olan askerî okullar arasında bir öğretim kademesi mevcut değildi.

II. Sultan Mahmud dan evvel ve II. Sultan Mahmud devrinde kurulmuş olan askerî okullar, yüksek ihtisas okulları idi. Bu okullarda Arapça, Farsça, Fransızcadan başka ihtisas dersleri de gösteriliyordu. Halbuki sıbyan mekteplerinden bu okullara giden öğrencilerin bilgileri ve seviyeleri bu öğretimi takibe elverişli değildi. Askerî okullar aldıkları talebeye Türkçe ve hesap dersi vermekle öğretime başlıyorlardı. İşte bu duruma son vermek üzere 1838 tarihinde sıbyan mekteplerinin üstünde olmak üzere rüştiye mekteplerinin kurulması kararlaştırıldı.

⁵ Karal, Age., s. 171.

⁶ Fermanlardan biri 1702'de Şeyhülislâm Feyzullah Efendiye tebliğ olunan fermandır. Bu fermanda: "Bütün Müslümanlar namaz, oruç, hac... gibi dinî ilimihallerini öğrenmekle beraber evlâtlarını Kur'an ve şeriat ve itikada müteallik zaruri meseleleri öğreninceye kadar dünya sanayi ile uğraşmaktan sakınmalıdır..." deniliyordu. Atuf, Age., s. 29.

⁷ İ.Hami Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İst., 1972,

⁸ Karal, Age., s. 171.

Bu mekteplere rüştiye denilmesinin sebebi, öğrencilerin burada reşit yaşa gelinceye kadar öğretim görecekləri ve görecekləri öğretim ile olgunlaşacakları idi. Verilmiş olan bu karara rağmen rüştiye olarak İstanbul'da "Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye" adıyla bir tek mektep ve ayrıca bunun yanında memur yetiştirmek için aşağı-yukarı aynı seviyeden bir "Mekteb-i Maarif-i Adliye" açıldı.

Tanzimatçılar 1847 tarihine kadar bu iki okula bir yenisini ekleyemediler. Bu tarihte Darü'l-Fünun'a (Üniversite) öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul'da bir rüştiye okulu ve sonraki yıllarda beş yeni rüştiye açıldı. Ardından bu okulların açılmasına diğer büyük şehirlerde de devam edildi.

Sıbyan okulunu bitirenler rüştiyelere imtihanla alınırlardı. Öğretim iki yıldır. Dersler yeni usule göre okutulmaya başlandı. Coğrafya dersi de ilk defa olarak programlara alındı, Türkçe ve matematik dersleriyle ön plânda tutuldu.⁹ O tarihlerde kız çocuklarının tahsil görmeleri iyi karşılanmazdı. Bu sebeple sıbyan mekteplerinde kız öğrencilerin sayısı erkek çocuklara göre azdı. Bu mekteplerin üstünde de kızlar için herhangi bir öğretim kademesi yoktu. İlk defa olarak 1858'de İstanbul'da bir kız rüştiyesi açıldı; bu bir yenilikti.¹⁰

İlk kız rüştiyeleri açıldığı zaman çocukları okutacak muallime bulunmadığı için nakıştan başka dersleri erkek muallimler okutmuştu. Kız rüştiyelerine muallime yetiştirmek için 1286 (1869) da Darü'l-muallimat açıldı. Yine o sene içinde İstanbul da Üsküdar Kız Sanayi Mektebinin açılmış olması da kızları okutmak hususunda atılmış olan hayırlı adımlardandı.

Tanzimat'ın sonlarına doğru 1291 (1874) senesinde Darü'l-muallimatla birlikte kızlar için açılmış olan mekteplerin sayısı ona çıkmıştı.¹¹

II- Osmanlı Döneminde İlköğretimde Islâh Çalışmaları :

Çocuklara din terbiyesi yanında, zamanın icaplarına uygun millî ve çağdaş bir terbiye verme endişesi Tanzimat ve bilhassa meşrutiyetçilerde hâkimdi. Sıbyan mektepleri önemini kaybetmişti; bu endişeler ile yerlerini zamanla yeni mekteplere terketmişlerdi. 1871 yılında Selim Sâbit'in "Rehnûmâ-yı Muallimin-i Sıbyan" adlı risâlesi ile usûl-ı cedide adı altında ortaya konulan öğretim programının kabulü neticesinde, iki ayrı tipte iki mektep ortaya çıktı. Bunlar bu usûlün tatbik edildiği

⁹ Karal, Age., s. 172.

¹⁰ Halkı aydınlatmak ve okulun açıldığını haberdar etmek için, hükümet gazetelerle şu mucip sebebi yayımlamıştı: "Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla ve iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır." Karal, Age., s. 172-173.

¹¹ Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, C.II, İst., 1940, s. 382-383.

usûl-i cedide veya ibtidâiye ve tatbik edilmediği usûl-i atika veya Sıbyan, yahut mahalle mektepleri idiler.

Usûl-ı cedîde denilen sisteme bir tecrübe zemini olmak ve ileride yaygın hale sokulmak üzere, Nuruosmaniye Camii'nde bulunan ibtidâî mektebi 1872'de örnek mektep hâline getiriliyordu. 1297 (1879/1880) yılına ait Devlet Salnamesi'ne bakılırsa, İstanbul'da 19'u erkek, 3'ü kız çocuklara mahsus olmak üzere, 22 ibtidâî mektebi açılmış ve sıbyan-mahalle-"usûl-i atika" mektepleri de, imkân oldukça, ibtidâî mektebi hâline sokulmuştu. Bu iptidâî mektepler, İstanbul'dan başka bazı ehemmiyetli merkezlerde de açıldı. Böylece bir tarafta ders programı sırf dinî olan özel mâhiyette sıbyan mektepleri yanında, tahsil müddetleri 3 yıl olan ve talebeye elifba, tecvid, ilmihâl, Kur'an-ıkerim dışında kıraat, hesap, yazı, kavâit, coğrafya ve tarih dersleri de okutan usûl-i cedîde-ibtidâî mektepleri, arada çok değişiklik olmadan, 1908'e kadar devam etti.

Türk inkılâbının en önemli hareketi olmak üzere, Türkiye'de mektep medrese ikiliğini ortadan kaldıran 1924 tarihli "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile mahalle-sıbyan mektepleri de bütün ilim ve öğretim kurumları ile birlikte Maarif Vekâletine devr olunmuş; 22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilât Kanunu ile de tamamen tarihe karışmıştı.¹²

III- Cumhuriyet Devrinde İlköğretimde Gelişmeler:

İlk öğretim ihtiyacı, milletlerin hürriyete kavuşmaları ve kendilerini idare eder hâle gelmelerinden sonra artmıştır. Mutlakiyetle yönetilen ülkelerde, milleti meydana getiren fertlerin devlet idaresine karışmaları bahis konusu olmadığından, halkın okur-yazar olması, memleket meselelerini kavrayacak şekilde eğitilmesi hükümetlerin görevi sayılmamıştır.

Meşrutiyetle veya Cumhuriyetle yönetilen ülkelerde ise demokrasi rejimi hâkim olduğundan, devletin idaresini çoğunluğun istekleri düzenler. Milleti meydana getiren her kişi derece derece birçok görev ve sorumluluklar yüklenmek zorunda kalır. Millet in idaresinde ve alınan sonuçlarda herkes in payı vardır. Bu sebeple ilköğretim, kadın-erkek bütün vatandaşların millî gayelere uygun olarak yetişmesini, ahlâkî, zihnî ve bedenî gelişmesini sağlayacak bir temel eğitimidir. Bunun için 1914'ten sonra, bilhassa Cumhuriyet devrinde ilköğretim alanında her yıl ciddi gayretler sarf edilmiş; eğitim işinin bir elden idaresi için "Tevhid-i Tedrisat" kanunu, yani öğretimin birleştirilmesi hakkında kanun çıkarılmıştır.¹³

¹² Günyol, Age., s. 658-659.

¹³ Mart 1924'te altmış milletvekilinin imzasıyla teklif edilen kanunun gerekçesi aynen şöyledir:

"Bir devletin irfan ve maarif-i umûmiye siyasetinde milletin fikir ve hissi itibariyle vahdeti temin etmek için Tevhid-i Tedrisat en doğru, en ilmî ve asrî ve her yerde fevât ve muhassenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hatt-ı Hümayunundan sonra açılan

Eğitimdeki en önemli reformlardan biri sayılan ve inkılâp kanunlarımız arasında yer alan 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat kanununun temel hükümleri şöyle özetlenir:

1- Türkiye içindeki bütün bilim ve eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına (Maarif vekâleti) bağlanmıştır.

2- Şeriyeye ve Evkaf Vekâleti veyahut özel vakıfların yönettiği bütün medreseler ve okullar Millî Eğitim Bakanlığına devr edilmiştir.¹⁴

Bu kanunla dinî bir eğitim kurumu olan medreseler kaldırıldı. Türk eğitimi sistemi lâik ve dünyevî bir nitelik kazandı. Şeriyeye Vekâleti tarafından idare edilen "Darü'l-hilâfe medreseleri" Millî Eğitim Bakanlığına devr edilince, bunlar dinî törenleri yönetecek memurları yetiştirmek üzere "İmam-Hatip Okulları" hâline dönüştürüldü.¹⁵

Tanzimat-ı Hayriye devrinde Saltanat-ı Munderise-i Osmaniye, tevhid-i tedrisata başlamak istemiş ise de bunda muvaffak olamamış ve bilâkis bu hususta bir ikilik bile vucuda gelmiştir. Bu ikilik vahdet-i terbiye ve tedris nokta-i nazarından birçok muzır neticeler tevhit eder. Bir millet efradı, ancak bir terbiye görebilir. İki terbiye, bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdeti, his ve fikir ve tesanüt gayelerini, külliyan muhildir. Teklif-i kanunumuzun kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bi'l-umum irfan müessesatının mercii yegânesi Maarif vekâleti olacaktır. Bu suretle bi'l-cümle mekâtipte bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mes'ul irfanîyatımızı vahdet-i his ve fikir dairesinde ilerlemeye memur olan Maarif Vekâleti, müsbet ve müttehit bir maarif siyaseti tatbik edecektir. Teklifin bugün derakap ve müstacilen müzakeresi ile kanunîyet kesbetmesi Heyet-i Celîleden rica ederiz." Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, İst., 1975, s. 145-146.

¹⁴ Özalp-Ataünal, Age., s. 35-36; Kanunun aslı aynen şöyledir:

Tevhid-i Tedrisat Kanunu (No: 430)

Madde 1- "Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâleti'ne merbuttur."

Madde 2- "Şeriyeye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve rapt edilmiştir." Fehmi Yavuz, "Atatürk ve Lâik Eğitim", **Atatürk ve Eğitim**, Ank., 1981, s. 35.

¹⁵ 1928'de devletin bir dini olduğu maddesi anayasadan çıkarıldıktan sonra, okul programlarında da zorunlu din öğretimi derslerinin kaldırılmasına karar verilerek 1930'da şehir okullarında, 1933'te köy okullarında uygulanmaya başlandı. 1933'te Eğitim Bakanlığı Örgüt ve Ödevler kanununda okullarda din öğretimiyle ilgili maddeler kaldırıldı. 1928'de Arapça ve Farsça dersleri kaldırılarak, bu dillerin öğretimi Üniversite düzeyinde bilimsel araştırma araçları olarak okutulması biçimine sokuldu. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ank., 1973, s. 472.

1949 yılı başlarında dinî eğitim Türk okullarına tekrar kondu. Bu, Cumartesi günü öğlenden sonra iki saatlik bir dersten ibaretti. 1950'de dinî eğitimin zorunlu yapılmasına karar verildi. Bu ders, ilk okulların yalnız dördüncü ve beşinci sınıflarında uygulandı. Diğer geri kalan sınıflarda dinî eğitim ihtiyarî olarak kaldı. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ank., 1988, s. 414.

Bakanlık teşkilâtı içinde bulunan Telif ve Tercüme Heyeti'nin görevleri bir esasa bağlanmak üzere 1924 yılında Telif ve Tercüme Heyeti yönetmeliği yayınlandı. Bir başkan ve sekiz üyeden oluşan heyete, yönetmelikle altı ayrı görev verildi. Bunlardan dördü telif ve tercüme işleriyle ilgili idi. Ayrıca, bakanlık tarafından gerekli görülecek kişilerin imtihanlarını yapmak, edebî ve ilmî terimlerin yerleşmesi ve kökleşmesi için tekliflerde bulunmak, yabancı eğitim teşkilâtlarını ve gelişmelerini izlemek de bu kurulun görevlerindendi.¹⁶

Telif ve Tercüme Heyeti kurulduktan sonra çok sayıda eser bastırıldı. Heyet okul kitaplarının niteliklerini tespit etmek üzere çeşitli araştırmalar yaptı. Bu maksatla düzenlenen ankete ilgililerin verdiği cevaplardan yararlanarak, bakanlık tarafından okul kitapları hakkında bir yönetmelik yayınlandı. Bu yönetmelikle ilk, orta ve darü'l-şünun (üniversite) dışındaki yüksek dereceli okullarla, özel kursların ders kitaplarında aranacak özel nitelikler tespit edildi. Bazı ders kitaplarına öğretmenlerle ilgili bir bölüm konulması hükme bağlandı. Her ders için birden fazla kitap bulunması prensibi getirildi, bu kitaplardan öğretimde büyük faydalar sağlandığı anlaşılanların kitap cetvelinde birinci sırada yer alması uygun görüldü.

Okul kitapları yönetmeliği ile ayrıca fen ve teknikle ilgili ders kitaplarının hazırlanmasında, belli şartlarla tercüme ve birleştirme; millî kültüre ait ders kitaplarının hazırlanmasında ise telif eser yazdırılması ilke olarak kabul edildi.¹⁷

1924 yılında eğitim işleri ve kültür meselelerini görüşmek üzere Ankara'da İkinci Heyet-i İlmiye toplantısı yapıldı. O zamanki Millî Eğitim Bakanı (Maarif Vekili) Vasıf Bey'in (Vasıf Çınar) başkanlığında yapılan toplantıda, gündemde bulunan konular görüşüldükten sonra, ilk ve orta okullarla ilgili kararlar alındı.¹⁸

1925 yılında hazırlanan "Maarif-i Umumiye Kanun Lâyihası"nda bakanlık için tespit edilen üç çeşit görev arasında yer alan "ilmî hizmet" ile görevlendirilmek üzere "Talim ve Terbiye Heyeti" ve bir de "Heyet-i İlmiye" kurulması tasarlandı.

Millî eğitimimizin ana meseleleri üzerinde tartışmak ve gerekli kararları almak üzere 26 Aralık – 8 Ocak 1926 tarihlerinde Ankara'da Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısı yapıldı. Aldığı kararlar arasında ilköğretimi ilgilendiren, ona öğretmen

¹⁶ Özalp-Aydoğan, Age., s. 37.

¹⁷ Özalp-Aydoğan, Age., s. 36.

¹⁸ 1. İlköğretimin altı yıldan beş yıla indirilmesi, (1939 yılında bir öğretmenli ve üç sınıflı köy okulları da beş yıla çıkarıldı),

2. Ortaöğretimin "Ortaokul-Lise" süresinin yedi yıldan altı yıla indirilmesi,

3. İlköğretmen okulları öğretim süresinin dört yıldan beş yıla çıkarılması,

4. Ortaokul, Lise ve Öğretmen Okulları programlarının genişletilmesi ve sosyoloji derslerinin eklenmesi,

5. İlkokul öğretim programlarının genişletilmesi,

6. Ders kitaplarının yazdırılması konularında kararlar alındı. Özalp-Aydoğan, Age., s. 37.

yetiştiren kurumlarla ilgili kararlar vardı. Bundan böyle öğretmen okulları belirli merkezlerde toplanacak ve takviye edilecekti.¹⁹

1926 yılında toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye'nin ardından Türk millî eğitimi sisteminin, on yıllık bir gelişmeyi hedef alan "Maarif Teşkilâtı Hakkında Lâyiha" başlığı altında yayınlanan bir tasarı görüyoruz. Söz konusu tasarıda eğitimin bütün konularına yer verilen kısa bir girişten sonra eğitim meselelerinin yalnız pedagojik bir konu olmadığı ve on yıllık bir gelişme programına ihtiyaç olduğu açıklanıyor. Tasarıda ilköğretimi ilgilendiren şu hususlara da yer verilmiş:

- 1- Okul ile hayat arasında Çin Seddinin kaldırılması,
- 2- Ders konularının çevreden alınması,
- 3- Okulların hayata bağlanması,
- 4- Ekonomik gelişmenin okuldan beklenmesi,
- 5- Köy ve kasaba öğretmenlerinin her alanda halkın rehberi olması gerektiği,
- 6- Okulların memleket envanterini yapmaya katılması,
- 7- Öğretmenlerin harsî (kültürel) seviyesini yükseltmeleri,
- 8- Öğretmen-halk işbirliği kurulması,
- 9- Okulun sosyal hayata aydınlatıcı bir merkez olması,
- 10- Eğitim programlarının başarıya ulaşabilmesi için köylerimizin rasyonel bir surette kurulması,
- 11- Eğitim sisteminin toptan bir reforma tabi tutulması,
- 12- Bütün eğitim sisteminde temelden değişiklik yapılması,
- 13- Okullarda mücerret (soyut) insan yetiştirildiği,
- 14- Kızlarımızın öğrenimlerdeki noksanlıklar,
- 15- Tabiat ile çocuk arasında kara kitap bulunduğu,
- 16- Okul müdürlerinin görevlerini yapmadıkları,
- 17- İmtihanların bedenî ve ruhî sağlık üzerine zararlı etkileri,
- 18- Öğrenim yalnız parasız olmasının yeterli olmadığı,
- 19- İlköğretimin uzmanlık alanı olmadığı,
- 20- Okul hayatının çevrenin ekonomik şartlarına göre düzenlenmesi,
- 21- Okul programlarında idarî, iktisadî ve ruhî konulara yer verilmesi,
- 22- Okullarda pedagojik ıslâhat yapılması,
- 23- Öğretimin ferdileştirilmesi zorunluluğu,
- 24- Kızların erkeklerle müşterek eğitim ve öğretim görme zorunluluğu gibi, önemli konular ele alınmıştır.²⁰

Nihayet ilköğretime ciddi ve gerçek eğilim 5 Ocak 1961 günü çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile mümkün oldu. İlköğretimle ilgili kanunlar

¹⁹ Özalp-Aydoğan, Age., s. 36.

²⁰ Özalp-Aydoğan, Age., s. 41-42.

ihtiyaçları ile birlikte ele alındı. Devlet bütçesinin %3, köy bütçelerinin en az %10 ve özel idare bütçelerinin en az %20'si ilköğretime verilmeye başlandı. 1972 yılında hıfzın yurttan 227 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun meydana getirdiği büyük kolaylıkla ilköğretimin yüzde yüz gerçekleşmesi plâna bağlandı. Bu yönden 7. Millî Eğitim Şurası'na sunulan Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğünün "İlköğretim çalışmaları" eseriyle, ilköğretim için çalışmaların ne yolda ve nasıl ele alınacağı toplu bir şekilde görmek mümkün oldu.²¹

IV- Ülkemizin İlköğretim Görünümü :

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk ve arkadaşları, çağdaş Türkiye'nin oluşmasında eğitimin gücüne olan inançlarını daha bağımsızlık savaşı sırasında dile getirmeye başlamışlardı. Düşman topraklarının sesleri duyulurken 16 Temmuz 1921 de Ankara'da Maarif kongresinin toplanabilmiş olması ve Başkomutan'ın bu kongrenin açış konuşmasını yapmaya zaman bulabilmiş olması bunun en güzel örneğidir.²²

1 Mart 1922'deki Büyük Millet Meclisi'nin açılış nutkunda ise, eğitim meselelerine çok önem vererek üzerinde duruyor ve diyor ki: "İnsanlar yalnız maddî değil, bilhassa bu kuva-yı maddiyede mündemiç, kuva-yı maneviyenin tahtı tesirinde âmildirler. Milletler de böyledir, kuva-yı maneviyesi ise bilhassa ilim ve iman ile âli bir surette inkişaf eder.

Binaenaleyh hükûmetin en feyizli ve en mühim vazifesi maarif umurudur. Bu umurda muvaffak olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki , o program milletimizin bugünkü hâli ile ictimaî, hayatî ihtiyacıyla, muhitin şartları ile ve asrın icaplarıyla tamamen mütenasip ve mütevakif olsun." Aynı açış nutkunda, özellikle köylü vatandaşların eğitimi üzerinde duruyor ve öğretimin fayda temin edecek yönü üzerine dikkati çekiyor.²³

Atatürk Cumhuriyetin ilânından önce 16 temmuz 1921 Cuma günü Ankara'da Maarif Kongresi'nde, 1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisini açışında, 27 Ekim 1922 Cuma günü Bursa'da Şark Tiyatrosu'nda İstanbul ve Bursa Öğretmenleri topluluğunda, 17 Şubat 1923 günü İzmir İktisat Kongresini açışındaki konuşmalarında hep eğitim konusu üzerinde duruyor.²⁴

²¹ Selâhattin Ortaç, **Millî Eğitimde Teşkilât ve İdare**, Ank., 1976, s. 18; Bütün bu gelişmelere rağmen eğitime bir çekidüzen verilmek ihtiyacı, her dönemde olduğu gibi sonradan da hissedildi. 12 Eylül 1980 harikâtını gerçekleştiren yönetim bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde 30 kadar ihtisas komisyonu oluşturdu, Yahya Kemal Kaya, "Eğitimimizin Süregelen Görünümü", **Atatürk ve Eğitim**, Ank., 1981, s. 369.

²² Kaya, Age., s.366.

²³ İnan, Age., s. 143.

²⁴ M.Rauf İnan, "Cumhuriyetin İlk On Yılında Eğitimimizin Durumu ve Belirgin Özellikleri", **Atatürk ve Eğitim**, Ank., 1981, s. 147.

Ülkemizde Cumhuriyet ilânını tâkip eden yıllarda, bir taraftan toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına uygun eğitim reformları yapılırken, diğer taraftan eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması yönünde çabalar sarf edilivör. Günümüze değin, her dönemde, eğitime önem vermekle Atatürk geleneğini sürdürmeye çalışan hükümetlerimiz ve onların Millî Eğitim Bakanları çalışmalarda bulunuyorlar. Sadece 1927-1981 döneminde ilkokullarımızda okul sayısı 7,5 kat artıyor.²⁵

Bilindiği gibi bir memleketin ekonomik kalkınmasının, o milletin ferdî ve sosyal gelişmesi, dolayısıyla eğitimi ile çok yakın ve sıkı bir ilişkisi vardır. Artık bütün dünya kabul etmektedir ki eğitim:

- 1- En kârlı yatırımdır,
- 2- En pahalı yatırımdır,
- 3- Sonucu en geç alınan yatırımdır, İyi yönetilmezse, zararı en korkunç olan yatırımdır.²⁶

19. yüzyılın ortalarından beri Türkiye'de en çok tartışılan iki şeyden biri siyasî rejim, diğeri ise eğitimidir.²⁷ Hattâ eğitim tartışma ve faaliyetlerinin tarihi, siyasî yenilik ve rejim arayışlarımızdan da daha eskidir.

Bir toplumda dünyaya gelen insan içinde yaşadığı toplumun değerlerine uyum sağlamak üzere eğitime tabi tutulur. Eğitim, bireyin yaşayacak olduğu topluma uyum sağlamayı öğrenebilmesi için ona yapılan yardımların tümüdür.²⁸ Elbette eğitimin temeli ailede verilir. Ancak çağımızda aileler eğitim konusunda devletin yardımına muhtaçtırlar. Yardım alınan devlet kurumlarının ilk basamağı ise ilkokullardır.

Bugünkü ilkokullarımızda, eğitim ve öğretim dâvalarımızın genişliği ve eldeki imkânların sınırlılığı sonucu çeşitli problemler mevcuttur. Normal olarak ağır ve sorumlu bir çalışma gerektiren idarî hizmetler, bu problemler sebebiyle, oldukça dağılmakta ve zorlaşmaktadır. Okullardaki eğitim sadece karnelerle, ödevlerle veya yöneticilerle sağlanamayp, sınıflarda bizzat öğretmenler tarafından birçok

²⁵ 1927-1983 döneminde ülkemizde okul, öğrenci ve öğretmen sayısı şöyle idi:

	<u>1927</u>	<u>1981</u>	<u>Artış Yüzdesi</u>
1- Okul sayısı	6043	45807	% 658
2- Öğrenci sayısı	461985	5633840	% 1119
3- Öğretmen sayısı	15194	213623	% 1306

Kaya, Age., s. 368.

²⁶ Esat Can, "Atatürk ve Eğitim Anlayışının İki Temel Dinamiđi", *Türk Yurdu*, C.14, Sayı: 87, Kasım 1994, s. 46.

²⁷ Birol Emil, "Nasıl Bir Çağdaş Türk Eğitimi", *Yeni Toplum Dergisi*, Sayı: 1, Mayıs-Haziran 1992, s. 18.

²⁸ Mehmet Okutan, "Eğitimde Laiklik ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu", *Türk Yurdu*, Cilt: 14, Sayı: 86, Ekim 1994, s. 40.

meselelere çözüm bulunacağı bilinmesine ve günümüzde öğretmen yetiştiren kurumlara akademik bir hüviyet kazandırılmasına rağmen, hâlâ öğretmen meselesi halledilmiş değildir.²⁹ Eğitim Fakültelerinde görevli yönetici ve öğretim üyelerinin büyük çoğunluğunun önceden ilk ve ortaöğretim kurumlarında görev yapmamış olmaları, buna ilâveten bu fakültelere alınacak öğretmen adaylarının sadece ÖSSY sınav puanına itibar edilmesi;³⁰ kişilik özelliklerinin aranmaması günümüzde iyi öğretmen yetiştirme şansını kaybettirmiş durumdadır. Zaten geçmişte vekil öğretmenler, 1960 sonrası yedek subay öğretmenler göreve alınmış; 1961 yılında ortaokul mezunlarına kurslardan geçirilerek öğretmen unvanı verilmişti. Ardından mektupla öğretim, hızlandırılmış eğitim gibi, o günkü ihtiyaca binaen, uygulamalar da oldu. Son zamanlarda ise öğretmenliğe hazırlıksız insanlar mesleğe alındı. Bütün bu uygulamalar çocuklarımızı kalifiye eğitimcilerden mahrum bırakabilir. Eğitimden beklenen verim elde edilemez.

Öğretmenler ve öğretim söz konusu olduğunda dikkatler öncelikle maaş, kariyer yapısı, sertifika talepleri, mesleğe giriş için standartlar ve değerlendirme durumları üzerinde yoğunlaşır. Ancak bunların tam olarak halledildiğini de söylemek yanlış olur.³¹ Bu sebeple öğretmenlerimizde güven eksikliği olmakta, toplumun talepleri ile öğretmenin beklentileri farklı zeminlerde, hatta öğretmenler odasında, sınıfta karşı karşıya gelmektedir. Ayrıca kaliteli eğitimcilerin idarî kadrolara alınmaları, çocuklarımızı onlardan mahrum bıraktığı gibi, onların büyük bir kısmının cazip tekliflerle özel dersanelere gitmeleri de eğitimimizi çıkmaza sürüklemektedir.

İlköğretimde, öğretmenler dışında, eğitimdeki çarpıklıkları çeşitli yönlerden ele alabiliriz. Bilindiği gibi ülkemiz sık sık eğitim seferberliğinden geçti; bütün gelişmelere rağmen halen okulsuz ve öğretmensiz yerleşim birimlerimiz bulunmaktadır. İlköğretim çağındaki çocuklarımızın okullaşma oranı, çoğulcu demokratik sistemin sağlıklı bir biçimde yaşandığı ülkelerden çok aşağılarda; daha da kötüsü hem ilköğretimde ve hem de ortaöğretimde okullaşma oranı bölgeler arasında da farklı durumdadır. Köylerde görev yapan ilkokul öğretmenlerinin oranı düşük, ilkokullarımızın bir bölümünde tek dersane ve tek öğretmen bulunuyor.³² Dershanelerin büyük bir kısmı çeşitli yönlerden yetersizdir.

Eğitimde fırsat ve imkân eşitliği kâğıt üzerinde kalıyor. İlkokula başlayan her yıld çocuktan yalnız bir-iki tanesi yüksek öğretim kurumuna veya üniversiteye girme şansına sahip. Eğitim niteliği birkaç kent dışında son derece düşük. Son zamanlarda

²⁹ Yüksek Öğretim Kurumu ile getirilen öğretmen yetiştirmede "Fakülte Modeli" ıslâha muhtaçtır. Bu model ıslâh edilirse öğretmen yetiştirmede önemli mesafeler alınabilir. Kemal Koçak, "Türk Milli Eğitiminde Öğretmen Yetiřtirme ve İstihdam", *Türk Yurdu*, Cilt: 13, Sayı: 73, Eylül 1993, s. 50.

³⁰ Ülker Akkutay, "Değişen Toplumda Öğretmenin Kimliği", *Türk Yurdu*, Cilt: 15, Sayı: 92, Nisan 1995, s. 20.

³¹ Akkutay, Age., s. 18.

³² Kaya, Age., s. 371.

farklı uygulamalar olmasına rağmen öğretim genellikle ezbere dayanıyor; eleştirici düşünce geliştirilemiyor. Programlar öğrenci yeteneğini dikkate almaktan uzak. Öğrencilerin bedensel ve ruhsal gelişmeleriyle ilgili beden eğitimi, müzik, resim gibi dersler ikinci plânda yer alıyor. Ülkesinin tarihî ve coğrafi zenginliklerini bilmeyen öğrencilere millî ve manevî değerler verilmeye kalkışılıyor. Üretici insan değil, tüketici insan yetiştiriliyor.

Özetle diyebiliriz ki; eğitimde bir davranış ve tavır değişikliği hedeflenmeli ve bu değişiklik önceden tespit edilen amaçlar doğrultusunda uygulanmalıdır. İnsan eğitilebildiği sürece insandır. İnsanın bu ihtiyacı düzenli ve yaygın bir biçimde okullarımızda tam olarak karşılanmalıdır.

ABSTARCT

Ottoman Empire started revolutionary acts feeling the need to make modern developments established. Among these, aducational institutions take an important place. As it is known, the duties and organization of these establishments were of a religious nature. With the development of pasitive science, such educational institutions had to be revised. There were developments in primary schooling as well as religious education. During the Emprie, and in the Republican period, thoughts to revise education were suggested and put into pratice. But there were various factors that made it difficult to revise such a system; and many concrete objectives could not have been achieved. However, a number of fruitfal aims were reached in the field of education.